

УДК 821.161.3.09

ББК 83.3 (4БИ)

А 43

*Рэкамендавана рэдакцыйна-выдавецкім саветам Установы адукацыі
«Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»*

Рэцэнзенты:

доктар філалагічных навук, прафесар **В.І. Сянкевіч**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **Л.В. Скібіцкая**

Рэдакцыйная калегія:

доктар філалагічных навук, прафесар **З.П. Мельнікава**
доктар філалагічных навук, прафесар **І.А. Швед**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **А.С. Кавалюк**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **І.А. Воран**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **Г.М. Ішчанка**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **С.М. Шчэрба**
кандыдат філалагічных навук, дацэнт **У.А. Сенькавец**

Пад агульнай рэдакцыяй

кандыдата філалагічных навук, дацэнта **У.А. Сенькаўца**

А 43 **Актуальныя** праблемы сучаснага літаратурнага працэсу :
матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., прысвеч. 75-годдзю з дня
нараджэння праф. М. І. Мішчанчука, Брэст, 11 лістап. 2014 г. / Брэсц.
дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал. : З П. Мельнікава [і інш.] ; пад
агул. рэд. У. А. Сенькаўца. – Брэст : БрДУ, 2015. – 290 с.
ISBN 978-985-555-423-4.

У зборнік уключаны матэрыялы дакладаў і выступленняў на Рэспублі-
канскай навукова-практычнай канферэнцыі па актуальных пытаннях сучаснага
літаратурнага працэсу.

Адрасуецца спецыялістам-філолагам, студэнтам гуманітарных факультэ-
таў, магістрантам, аспірантам, настаўнікам.

УДК 821.161.3.09

ББК 83.3 (4БИ)

ISBN 978-985-555-423-4

© УА «Брэсцкі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна», 2015

светапогляд новай генерацыі паэтаў, што тонка адчувала зрухі ў грамадска-свядомасці 60-х гадоў. Гэтую тэндэнцыю падхапіў і паэт палескай глыбіні М. Купрэў. Ужо ў першым зборніку “Непазбежнасць” аўтар дэманструе наватарскі характар паэтычнага таленту ў свабодных вершах:

Далёка абыходжу тыя сосны:
там некалі знянацку я спалохаў
вавёрку, што заклапочана лушчыла сабе шышкі
на зіму. А я – спалохаў [3, с. 59].

Свабодныя вершы “шасцідзясятнікаў” – гэта своеасаблівая дэкларацыя мастакоўскай свабоды, жаданне паэтаў выйсці за межы “канонаў” савецкай паэзіі і спроба канцэптуалізацыі новага мастацтва.

Разам з тым у беларускай літаратуры назіраецца тэндэнцыя да пашырэння і развіцця цвёрдых паэтычных жанраў. Найбольш распаўсюджанай класічнай цвёрдай формай у паэтаў Берасцейшчыны стаў санет. Выкарыстанне санетнай формы падкрэслівала імкненне аўтараў пашырыць дыяпазон фарматварэння арыгінальнай літаратуры, намаганне далучыцца да сусветных здабыткаў вершаскладання, сцвярджаючы высокі ўзровень паэтычнага майстэрства і вялікі патэнцыял нацыянальнай літаратуры. Так, санетная форма была асвоена аўтарам зборніка вершаў “Зямля-магніт” (1968), “Мілавіца” (1971), “Ітушыны грай” (1976), “Макаў цвет” (1979), а таксама шматлікіх перакладаў з рускай, французскай, украінскай і іншых моў М. Федзюковічам. У “Санеце сяброў” паэт Драгічыншчыны парушае санетны канон, ужываючы схему: катрэн – тэрцэт – катрэн – двухрадкоўе (усечаны тэрцэт). Такім чынам, аўтар спалучае элементы “перавернутага” і “ўсечанага” санета, што перашкаджае дакладна класіфікаваць форму ў адпаведнасці з існуючымі формамі дадзенага жанра. Але пры гэтым паэт эт прытрым-ліваецца патрабавання “драматургічнасці” жанра (І. Бехер), калі першы катрэн змяшчае ў сабе тэзу, другі – антытэзу, а апошнія тэрцэты (“санетны замак”) – сінтэз:

Зямля чужая, але ўсё ж – зямля:
Гагочуць гусі, каласіцца жыта.
Зямля чужая, ды відаць здаля,
што добрымі людзьмі яна абжыта.

І сумна мне, што кожны тут як птах,
што кожнаму зямля радзімы сніцца...
Душа не спадарожніца? Так, так...
Але душа паэта не вазіца.

Калі шуміць у целе добры хмель,
мая душа – душа ўсіх зямель [6, с. 215].

Унутраная гнуткасць санетнай формы мае нахіл да пастаяннага абнаўлення канона. Таму сёння вядомыя некананічныя формы санета – “хвасты тыя”, “безгаловыя” і “кульгавыя”, а таксама паўсанеты. Прыкладам гнуткасці жанра з’яўляецца і санет М. Федзюковіча. Хоць у паэта ёсць прыклады класічнай формы (“Я не магу, каханая, нічым”).

У гэты паддзясні паэтычнаму таленту яшчэ аднаго берасцейскага паэта – М. Рудкоўскага. Ужо другі зборнік паэта (“Сінія Брады”) даў падставы ў пачатковым пачатку яго “пашпартама мастацкай сталасці аўтара” [4, с. 4]. Упершыню ўзнікнуў сьледзіць адзначае, што “паэзія М. Рудкоўскага не грашыць арыгінальнай замкнёнасцю і правінцыяльнай самаўпэўненнасцю” [2, с. 10]. Яго творчы асаблівасці, у сабе глабальнае адчуванне свету і лакальную прывязанасць да роднага мясцін, адчувальную літаратурна-прафесійную прэтэнзію і “сапраўднае сціпласці” як уласцівай рысы ўсёй яго творчасці. Гэтае “сціпласці непаспалучлівага” і складае аснову стылістычнай манеры паэта. У дадатным санеце “Я адчыняю ў ноч сваё акно” яна выразна праявілася ў рытмічна-уважлівым гімне палескаму краю. Аўтар уздымае звыклія карціны роднага мясцін да locus sacri чалавечага быцця, пакланяецца яго спрадвечнай прыродзе – Прыродзе. “Санетны замок” раскрывае сутнасць паэтавага мастацтва, імкнення да гармоніі з навакольным светам:

Сябрамі мне становяцца сягоння
Кілоскі ў полі, у дуброве – клёны;
Што к брату, да мяне ідзе алень.

І на ўсім існым ёсць маё дыханне,
І пульс чуваць, мой пульс і хваляванне –
У травах, дрэвах, месячным святле [4, с. 69].

Аўтар выкарыстоўвае класічную рыфмаграму (abab abba ccd ccd), спалучаючы італьянскі катрэн (abab, abba) і французскі замкнуты тэртэт (ccd). Паэт канструюе ў санеце філасофскае асэнсаванне-вызначэнне свайго існавання месці ў прастору з міфалагічна-пантэістычным поглядам на свет, месці з’яўляюцца з народнай традыцыяй, з адчуваннем глыбокай прывязанасці да роднай зямлі. У паэтычным свеце М. Рудкоўскага пануе язычніцкая спрадвечнасць, аўтара адвечная таямнічасць.

Сатырычныя пільны – яшчэ адна вызначальная тэндэнцыя беларускай паэзіі 60–70-х гадоў. М. Рудкоўскі выкарыстоўвае вершаваную форму трыялета і сатырычныя ірыячныя вершы. Як вядома, трыялет узнік у Францыі ў XV ст. як адвечная варыяцыя рандэля, што прадвызначыла інтымны характар гэтай формы. Упершыню ў беларускай паэзіі гэтай форме быў нададзены грамадзянскі характар (М. Нядамовічым, а пазней пад пяром паэта ён набыў і сатырычнае гучанне (С. Ніколай Іванчыч, Вы лі?”). Гэтую тэндэнцыю ў дачыненні да трыялета праявіў і М. Рудкоўскі:

З адценнем смутку кажа іншы з нас:
“Нялёгка ты, шапка Манамаха...
Яна, пасада, браце мой, што плаха”, –
З адценнем смутку кажа іншы з нас,
І цягнучы са смакам з куфля брагу,
І жуючы біфштэкс, у сёмы раз
З адценнем смутку кажа іншы з нас:
“Нялёгка ты, шапка Манамаха!” [4, с. 174].

Традыцыйна трыялет складаецца з васьмі радкоў, якія будуюцца толькі на двюх рыфмах – жаночай і мужчынскай. У “Трыялецце” аўтар выкарыстоўвае схему рыфмавання – abbabaab. Асаблівую сэнсавую нагрузку набываюць радкі, якія паўтараюцца ў вершы тройчы – першы, чацвёрты і сёмы. Паўторы вершаванага радкоў матывуюцца натуральным развіццём тэмы твора, завастраючы ўвагу на яго асноўнай думцы. “Трыялет” М. Рудкоўскага накіраваны супраць блюзнёрскай пазіцыі пасадоўцаў, што “пакутуюць” ад цяжкай долі дзяржаўнай “плахі”. Змест апорных радкоў верша, напоўненых “адценнем смутку”, кантрастуе з сапраўднымі рэаліямі жыцця чыноўнікаў, поўнага выгод і раскошы, ствараючы абсурдную сітуацыю і выкрываючы бессаромныя спробы “самаапраўдання” пасадоўцаў.

У паэзіі Берасцейшчыны сустракаюцца і больш экзатычныя, рэдкія для айчынай літаратуры цвёрдыя формы – рубайі («рубайат»), шырока распаўсюджаныя ў паэзіі народаў Блізкага і Сярэдняга Усходу з IX–X стст. Рубайі – адна з найбольш папулярных версіфікацыйных форм у лірычнай паэзіі народаў Усходу, якая дасягнула сваёй дасканаласці ў шоркамоўным і іранскім асяроддзі. Майстрамі гэтай формы сталі персідска-таджыкскі паэт Амар Хаям, таджык Рудакі, азербайджанец Насімі, узбек Захірыдзін Бабур. Гэта мініяцюрны вершаваны твор, пэўная філасофская думка якога змяшчаецца ў апошнім радку. Верш складаецца з двух бейтаў (двухрадкоўяў), якія рыфмуюцца ааба (класіфічнае рыфмоўка паводле Т. Федарцовай), радзей – аааа.

У беларускай літаратуры першыя рубайі былі створаны М. Багдановічам у 1911 годзе. У 1974 годзе Яўгенія Янішчыц таксама надрукавала свае “Рубайі” у кнізе “Дзень вечаровы”, за якую атрымала прэмію Ленінскага камсамола Беларусі ў 1978 годзе.

Класічная рубайічная страфа служыць для выражэння лірычнай тэмы, у якой нове якой – філасофскія роздумы паэта пра агульначалавечыя каштоўнасці: сны жыцця, жыццёвы лёс, каханне. Таму гэтая элігантная форма імпанавала паэтычна, вельмі тонка перадаючы асаблівасці яе паэтычнага таленту. Але даследчыкі яшчэ адзначаюць, што ў гэтай кнізе значна змянілася танальнасць вершаў паэты. На змену пафаснасці, рэзкасці выказаных думак ранняй паэзіі прыходзіць філасофская разважлівасць, аналітычнасць і глыбіня думкі ў асэнсаванні жыцця, што таксама адпавядае канцэпцыі рубайі:

Зялёны край. Знаёмы кут.
Мне б назаўжды застацца тут,
Каб не было на свеце іншых
Дарог, шуканняў і пакут [7, с. 47].

Паэтка віртуозна спраўляецца з лаканічнай усходняй формай, укладваючы ў чатырохрадкоўе глыбокі філасофскі змест. У рубайі Я. Янішчыц застаецца вернаю лірычнай стыхіі свайго таленту, выяўляючы схільнасць да самарэфлексіі і ствараючы цікавыя мастацкія вобразы:

Садралі белую кару
З бярозкі юнай не ў пару.
Здаецца мне, што не бяроза,
А я у полымі гару [7, с. 47].

Рубаі Янішчыца ўзімаюць адвечныя пытанні быцця, уражваюць сваёй эмацыянальнасцю, глыбінёй пачуцця. Вельмі пранікнёна ў яе гучыць тэма радзімы, смутку на бацькоўскім краі. Напоўненыя настальгічнымі матывамі, рубаі вяртае ўспамінаюць “ціхі гай” і “цёмны бор”, “зялёны край”, “роднае сяло” “На аб’явіце даў мне Фазуילו...”, “Спявала песню мне Гульсхор”):

Спявала песню мне Гульсхор
Пра сіяву і веліч гор.
Ды мне часмусьці ўспамінаўся
Мой ціхі гай, мой цёмны бор [7, с. 47].

Аўтар рублічнай паэзіі павінен валодаць сапраўдным майстэрствам канцэнтраванай думкі ў невялікай форме, здольнасцю бачыць свет “у кроплі вады”. Я. Янішчыца прадэманстравала валоданне тэхнікай вершаскладання ў спалучэнні са звышзвычайна філасофскага асэнсавання чалавечага быцця і яго базавых эмацыянальных дымант: радзімы, роднай зямлі, кахання, характава і духоўнасці (як і іншыя творчэсці).

Паэзія Берасцейшчыны другой паловы ХХ ст. набывае асаблівы палёт, канцэнтраванасць у айчынную літаратуру новыя і новыя імёны. Ужо ў першае дзесяцігоддзе Брэст стаў адным з цікавых і плённых асяродкаў літаратурна-культурнага жыцця. У 60-я гады тут складваецца сваё “філасофічнае” пікалесне, якое зрабіла вялікі ўнёсак у скарбніцу айчынай літаратуры. Паэты 60–70-х гадоў значна пашыраюць жанрава-тэматычны асяродок беларускай літаратуры, ствараючы паэзію інтэлектуальна-эмацыянальную, філасофскую, асацыятыўную. Абнаўленне, мадэрнізацыя паэзіі адбывалася ў тэндэнцы да разняволення верша, якую падтрымаў М. Купрэў, А. Рішанаў. З іншага боку, пашырэнне жанравых форм у паэзіі ішла з асэнсаваннем наэтамі Берасцейшчыны цвёрдых вершаваных формаў – сонета, трыялета, рубаі і інш. Асобныя аўтары эксперыментуюць з класічнымі формамі ў тэматычным і фармальным аспекце.

ЛІТАРАТУРА

1. Антологія беларускага санета / уклад. і прадм. Я. Хвалей. – Мінск : Ураджай, 1984. – 394 с.
2. Калеснік, У. Сляды блакітнага аленя / У. Калеснік // Трохперсе : зб. вершаў Янішчыцы / укл. Л. М. Галубовіч. – Мінск : Лит. і Искусство, 1988. – С. 9–12.
3. Купрэў, М. Непазбежнасць / М. Купрэў. – Мінск : Беларусь, 1967. – 88 с.
4. Рудкоўскі, М. Залатазвон : выбр. лірыка / М. Рудкоўскі ; прадм. Янішчыца. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 239 с.
5. Федарцова, Т. М. Асваенне беларускай версіфікацыяй цвёрдых вершаваных формаў гаворы, якую / Т. М. Федарцова // Тр. БГТУ. История, философия, филология. – 2009. – № 3. – С. 172–176.
6. Федзюковіч, М. Красадзён : вершы, пераклады / М. Федзюковіч ; уклад. Янішчыца. – Мінск : Маст. літ., 2009. – 319 с.
7. Янішчыца, Я. Дзень вечаровы : вершы / Я. Янішчыца. – Мінск : Маст. літ., 1984. – 71 с.